

ise tuğla malzemeye örülü olduğu anlaşılmaktadır. Sonradan yapılan ocak ve bacasından dolayı binanın bir dönem aşhane olarak kullanıldığı söylenmektedir.

Hamam. Medresenin doğu duvarına bitişik olup caminin sol yanında ve ön cephesine kadar uzanan alanda yer almaktadır. Halk arasında Paşa Hamamı adıyla bilinen yapı bir çifte hamamdır. Erkekler kısmı kare planlı üzeri kubbeli soyunmalık, aynalı tonoz örtülü ılıklık, kare planlı ve kubbeyle örtülü sıcaklık bölümlerinden meydana gelmektedir. Sıcaklık bölümü sekizgen bir orta mekâna sahiptir ve kenarlarına yerleştirilen kubbeli, kare şeklinde halvet mekânları ile yıldız benzer plan özelliği göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Kadınlar kısmı ise çatı örtülü bir giriş revakı ile kareye yakın dikdörtgen planlı kubbeli soyunmalık, aynalı tonoz örtülü ılıklık ile kare planlı tek kubbeli ve yan yana iki halvet hücrelerinden oluşan sıcaklık bölümüyle enine düzenlenmiştir. Duvarları kesme taştan, kemer ve örtüleri tuğla olan hamamın üzeri kubbeyle örtülüdür. Günümüzde bir kısmı tamamen yıkılmış olan yapının sağlam olan yarısı kiremit kaplı aşşap bir çatıyla örtülüdür ve depo olarak kullanılmaktadır.

Bedesten. Caminin batısında yer alan yapı, iki kalın pâyeye üzerine altı kubbeli ve 25,5 x 19 m. ölçülerindedir. Külliye'nin önemli parçası sayılan bu yapı plan ve altı kubbeli örtü şekli bakımından Gelibolu, Bergama, Beyşehir, Selânik, Serez, Tosya ve Saraybosna'daki Bursa Bedesteni ile benzerlik gösterir. Yapıda kubbe sekizgen kasnaklar üzerine oturmakta ve kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmaktadır. Dört tarafa birer kapısı olan bedestenin kapı kemerleri dıştan yuvarlak, içten sivri kemerlidir. Taş ve tuğladan inşa edilen yapının uzun cephelerinde üç, kısa cephelerinde iki adet pencere bulunmaktadır. 1949-1950 yıllarıyla Maarif Müdürlüğü tarafından malzeme deposu olarak kullanılan ve 1972'de esaslı bir şekilde onarılan yapının cephesinde vaktiyle yıkılmış olup duvar izleri kısmen görülen dış dükkânlarının yerine yenileri yapılmıştır. Külliye'ye ait kervansaray, imaretle fodla fırınlarının yerleri ise günümüzde kesin biçimde bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1949, s. 64-69; Şükran Pekel, *Tekirdağ, Babaeski, Kırklareli'nde Osmanlı Mimarisi* (lisans tezi, 1965), İÜ Ed. Fak., s. 10-18; Mehmet Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara 1974, s. 31-35; a.m.f., "Türkiye'de Mimarî Mirası Koruma Anlayışı ve Koca Sinan

Eserlerinden Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesindeki Gölgesine Kısa Bir Bakış", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, s. 185-209; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 251-253; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 208-209; a.m.f., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 50; Abdullah Kuran, "Sinan'ın Medreseleri", *Mimar-başı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 250; Semavi Eyice, "Bedesten", *DA*, V, 309.

N. ÇİÇEK AKÇIL

RÜSTEM PAŞA KÜTÜPHANESİ

Rüstem Paşa (ö. 968/1561) tarafından İstanbul'da kurulan kütüphane.

Kanûnî Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından Rüstem Paşa'nın Eminönü'nde Mahmud Paşa Camii yakınında 957 (1550) yılında Mimar Sinan'a yaptırdığı medresede kurduğu kütüphanenin "evâil-i Cemâziyelevvel" 968 (1561 Ocak sonları) tarihli vakfiyesine göre kütüphanede günlük 5 akçe ücret alan bir hâfız-ı kütüb görev yapmaktaydı. Medrese hocalarının ve öğrencilerin yararlanması için açılmış kütüphaneden öğrenciler de hocalarının bilgisi dahilinde ödünç kitap alabilmekteydi. Rüstem Paşa'nın küçük bir koleksiyondan oluşan kütüphanesi vakfiyesine göre 120 cilttir (Yüksel, s. 270-271). Ancak tarihçi Peçevi'ye göre konağında çok zengin bir kütüphanesi bulunan Rüstem Paşa öldüğü zaman terekesinden 5000 kitap çıkmıştır (*Tarih*, I, 23). Rüstem Paşa'nın medresesindeki kütüphanenin mevcudu daha sonra yapılan bağışlarla biraz artmıştır. Matbu katalogu, *Mahmud Paşa Medresesi Kütüphanesi ve Rüstem Paşa Kütüphanesi Defteri* adıyla basılan kitapta yer almaktadır (Dersaâdet 1311, s. 35-47). Bazı vakıf kütüphanelerindeki küçük koleksiyonların 1910 yılında binaları yenilenen kütüphanelere nakli sırasında Rüstem Paşa Kütüphanesi'nin bazı bölümlerinin rutubet tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu tesbit edilerek (BOA, MF. KTV, Dosya nr. 6, Evrak 36) Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne nakli düşünülmüşse de bu medresenin müderris ve talebelerinin ricası üzerine ve muhtemelen kütüphanenin 1909'da bir tamir görmüş olduğu göz önüne alınarak koleksiyon yerinde bırakılmıştır (BOA, MF. KTV, Dosya nr. 6, Evrak 51). Ancak ardından kitaplar 1914'te Sultansehim'de kurulan kütüphaneye, daha sonra 1924'te Murad Molla Kütüphanesi'ne götürülmüştür. 1949'da diğer bazı koleksi-

yonlarla birlikte Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş olup (Dener, s. 32) günümüzde burada korunmaktadır (166 yazma, 23 basma).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Ruûs, nr. 66, s. 5; nr. 80, s. 546; nr. 82, s. 230; BA, Cevdet-Maarif, nr. 6640; Peçuylu İbrâhim, *Tarih*, I, 23; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 32, 59-60; Günay Kut – Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 69; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 42, 141, 171; İ. Aydın Yüksel, "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakıfları", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 241, 269-271; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 62; Faruk Bilici, "Les bibliothèques vakıf-s à İstanbul au XVIe siècle, prémices de grandes bibliothèques publiques", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, sy. 87-88, Aix-en-Provence 1999, s. 52-53.

İSMAİL E. ERÜNSAL

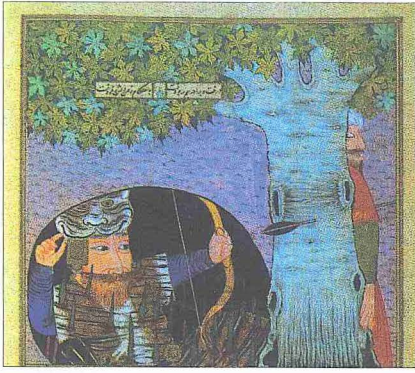
RÜSTEM-i ZÂL

(رستم زال)

İran millî destanının en güçlü kahramanı.

Pehlevî edebiyatında Rostahm ve Rostethem şekillerinde geçer ve "iri yapılı, güçlü" anlamını taşır; bazan da aynı mânadaki "Tehernten" lakabıyla birlikte kullanılır. Aslında Zaloğlu Rüstem'in Eşkânî ileri gelenlerinden bir kahraman olduğu ve millî destana girmesiyle birlikte kendisine bir takım olağan üstü efsanevi özellikler atfedildiği sanılmaktadır.

Hakkında en geniş bilgiyi veren Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sine göre Rüstem, millî kahraman ak saçlı Zâl'in Kâbil Hükümdarı Mihrâb'ın kızı Rûdâbe ile evliliğinden, çok iri olduğu için doğumunu gerçekleştiremeyen annesinin karnını daha önce babası Zâl'i de büyümüş olan Sîmurg'un yarmasıyla dünyaya gelmiş ve hızla büyüyüp gelişerek kısa sürede yiğitlere yaraşır bir vücut yapısına ve güce kavuşmuştur. Hayatının tamamı başarılarla dolu olarak Zâbülistân'da geçen Rüstem 700 batman ağırlığındaki gürzü, güçlü kemendi, kaplan postundan yapılmış elbisesi ve yıldırım hızındaki atı Rahş ile İran krallarının sıkıntıya düştükleri anda yardımlarına koşmuş, onları ve İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmıştır. Bunlar arasında Hefthân'ı geçtikten sonra Dîv-i Sepîd ile savaşıması, Bîjen'i Ehrimen yaratılışlı Efrâsiyâb'ın kuyusundan kurtarması ve Siyâveş'in intikamını alması, Eşkebûs'u ve âsi şehzade İsfendiyâr'ı öldürmesi sayılabilir. Bilmeden oğlu Sührâb ile de savaşıp ve onu yara-

Rüstem-i Zāl'ın, düştüğü tuzaktan ok atışını gösteren bir minyatür (Firdevsî, *Şāhnāme*, IÜ Ktp., FY, nr. 1406)

315; Rahîm Afîfî, *Esâtîr ve Ferheng-i İrân der Nivîştehâ-yî Pehlevî*, Tahran 1374 hş., s. 529-530; Feridûn Sâdîkî, "Rüstem", *Dânişnâme-yî Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1375 hş., I, 312, 422-423, 513; Sîrûs-i Şemîsâ, *Ferheng-i İşârât-ı Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1375 hş., s. 292; a.mlf., *Ferheng-i Telmîhât*, Tahran 1375 hş., s. 292-296; M. Ca'fer Yâhakî, *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-ı Dâstânî der Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1375 hş., s. 213, 214, 218, 261; Hüseyn Şehîdî Mâzenderânî, *Ferheng-i Şāhnāme: Nām-i Kesân ve Cāyhâ*, Tahran 1377 hş., s. 239, 347, 348-349, 418; Hüseyn-i Rezmî, *Qalemrev-i Edebiyyât-ı Hāmâsî-yî İrân*, Tahran 1381 hş., II, 130, 250, 253-256; Bahâr, *Costârî Çend der Ferheng-i İrân*, Tahran 1382 hş., s. 36-37; Hüseyn-i Vahidî, "Sîmurg, Murg-i Fermânrevâ", *Hestî*, I/3, Tahran 1372 hş., s. 92-95; J. T. P. de Bruijn, "Rustam", *EI²* (İng.), VIII, 636-637.

NİMET YILDIRIM

RÜSTEMİLER

(الرستمیون)

Cezayir'de
hüküm süren İslâm hânedanı
(777-909).

layarak ölümüne sebep olmuştur. Sonunda üvey kardeşi Şegâd'ın hileleriyle mızrak ve hançer dolu bir kuyuya düşürülerek atıyla birlikte öldürülmüştür.

Çeşitli özellikleriyle Hint-İran tanrılarından İndra ve Grek mitolojisinden Herakles ile Prometheus'a benzeyen, onlar gibi daima iynin yanında yer alan ve daima galip gelen Rüstem, İslâm sonrası İran kültüründe de en ünlü ve en etkili efsanevi kahraman olarak yerini almış ve edebiyatta özgün bir konum kazanmıştır. Ayrıca onun tasavvuf edebiyatına da girdiği ve mutasavvif şairler tarafından özellikle Dîv-i Sepîd hikâyesindeki tiplerle kişinin nefsi emmâresini yenilgiye uğratıp egemenliği altına alması arasında bağlantı kurulmuştur. Bu yorumlama yoluna giden ilk şair Senâî'dir. Bu tarz yorumlar ve farklı telmihler sûfî şairlerin mısralarında bolca görülmektedir. Ancak tasavvufî mesnevislerde ağırlıklı telmihlerin şiirin içerisinde açıklanmasına karşılıklı gazellerde üstü kapalı kaldığı görülür. Bu şiirlerde ağırlık peygamber kısılları ve Sâmi kökenli rivayetlerdedir.

Meşrutiyet döneminin şair ve yazarlarından Meliküşşuarâ Bahâr, Rüstem'in maceralarından hareketle *Rüstemnâme* adlı mizah karışık, hayalî konuları işleyen bir kaside kaleme almış, ölümsüzlüğüyle insan üstü özelliklerinden esinlenerek onu XX. yüzyılda yeniden canlandırıp toplumda gördüğü birçok çarpıklık ve alışkanlıkları alay etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Firdevsî, *Şāhnāme* (nşr. J. Mohl), Tahran 1377 hş., II, 906; Zebihullah Safâ, *Hāmāse-serâyi der İrân*, Tahran 1367 hş., s. 318; Cihāngîr Oşiderî, *Dânişnâme-yî Mezdiyesnâ*, Tahran 1371 hş., s. 295,

Adını kurucusu olan İran asıllı Abdurrahman'ın babası Rüstem'den almıştır. Bir süre Kayrevan'da okuduktan sonra İbâzîyye mezhebiyle ilgili tahsilini tamamlamak için Basra'ya giden Abdurrahman b. Rüstem beş yıl Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme'den öğrenim gördü. Ebû Ubeyde, dâî olarak yetiştirdiği Abdurrahman'ın da içinde bulunduğu beş öğrencisini Kuzey Afrika'ya göndererek İbâzî davetini organize etmekle ve şartlar uygun olunca aralarından Ebû'l-Hattâb el-Meâfirî'nin başkanlığında bir İbâzî yönetimi kurmakla görevlendirdi. Onun tavsiyesiyle 140 (757) yılında Trablus'ta Hevvâre ve Zenâte İbâzîleri'ne imam seçilen Ebû'l-Hattâb, Kayrevan'ı ele geçirince Abdurrahman b. Rüstem'i oraya vali tayin etti (141/758). Bu arada Ebû'l-Hattâb, Abbâsiler'e yenildi ve çok sayıda taraftarıyla birlikte öldürüldü (144/761). Abdurrahman ise bir grup İbâzî ile birlikte Abbâsiler'in eline geçen Kayrevan'dan Orta Mağrib'deki (Cezayir) Cebelicezzûl'e çekildi. Bu savaştan kurtulanların yanı sıra Tunus ve Trablus civarındaki İbâzîler'in önemli bir kısmı da onun etrafında toplandı. Daha sonra Trablus ve Cebelinefûse bölgesindeki İbâzîler'in başında Abbâsiler'e karşı büyük bir isyan başlatarak valiyi öldüren, ancak Tubne ve Kayrevan'ı ele geçirmesinin ardından yeni vali karşısında ağır bir yenilgiye uğrayıp çok sayıda taraftarıyla beraber öldürülen (155/772) Ebû Hâtim el-İbâzî el-Melzûzî'ye bağlı İbâzîler'in önemli bir kısmı da oraya sığındı. Böylece taraftarlarının sayısını ve

gücünü iyice arttıran Abdurrahman, İbâzî-Berberî kabile reislerinin katıldığı bir toplantıda imam seçildi ve Rüstemiler Devleti'ni resmen kurmuş oldu (160/777). Daha sonra Cebelicezzûl'de Tâhert şehrini tesis etti ve burayı merkez yaptı. "Emîrû'l-mü'mînîn" unvanını alan Abdurrahman'ın 171 (787) yılında ölümüne kadar on bir yıl süren yönetim dönemi büyük ölçüde barış ve sükûn içinde geçti.

Abdurrahman'ın ölmeden önce, yerini alacak imamı seçme yetkisini oğlu Abdülvehhâb'ın da içinde bulunduğu altı kişilik bir şûraya havale etmesi üzerine bir ay süren toplantıların ardından Abdülvehhâb imamlığa getirildi. Bu seçim, İbâzîyye'nin imamın şûra yoluyla belirlenmesi gerektiği inancına rağmen emirliğin sona ermesine kadar uygulanan saltanatı veraset kuralının da başlangıcı oldu. 208 (823) yılına kadar hüküm süren Abdülvehhâb'ın iktidar günleri her ne kadar devletin gücünü arttırdığı dönem ise de aynı zamanda birçok isyanın yaşandığı süreçtir. Bu isyanların en önemlisi, İbâzîler'in Abdülvehhâb'ın imâmetini kabul etmeyen Nükkârîler ve onun taraftarları olan Vehbîler arasında ikiye bölünmesiyle sonuçlanan isyandır. Tâhert'ten ayrılıp Küdyetünnükkâr denilen yerde toplanan Nükkârîler, Abdülvehhâb'a karşı savaş açtılar ve bir ara onun şehir dışında bulunmasını fırsat bilerek Tâhert'e saldırdılar, ancak Abdülvehhâb'ın oğlu Eflah karşısında ağır bir hezime uğradılar. İçteki isyanları bastıran Abdülvehhâb, Ağlebîler'in Trablus'ta çok sayıda İbâzî'yi öldürmesini bir savaş sebebi saydı ve şehri kuşattı. Neticede iki taraf arasında Trablus ve sahil kesiminin Ağlebîler'de, iç bölgelerin Rüstemiler'de kalmasını öngören bir antlaşma imzalandı (196/812). Abdülvehhâb, bu antlaşmanın ardından Ağlebî egemenliğinde bulunan İbâzîler'in yoğun olduğu Kâbis ve civarını, daha sonra da Cerbe adasını topraklarına katmayı başardı. Abbâsiler'le ve onların hâkimiyetini tanıyan Ağlebîler'le mücadelesini devam ettirirken Endülüs Emevîleri ile dostane ilişkiler kurdu.

Abdülvehhâb'ın ölümünün ardından imam seçilen oğlu Ebû Saîd Eflah yaklaşık yarım asır süren yönetimi sırasında genelde babasının siyasetine sadık kaldı. Büyük bir kararlılıkla isyanları bastırdıktan sonra Abbâsiler'e karşı Endülüs Emevîleri'yle sağlanmış olan ittifakı devam ettirdi ve komşusu Ağlebîler'i sindirmeyi başardı. Kendisi de âlim olan Eflah ilim adamlarını korur, onlarla istişareye önem verirdi. Onun zamanında sağlanan sükûnet sa-